

Сторінки історії

УДК 001.891-043.86:636(477)
(091) «Німець»
© 2022

ЯРОСЛАВ (ПАВЛО) НЕМЕЦ: ПОМОЛОГ ТА ОСВІТЯНИН — ЗАБУТІ СТОРИНКИ ЧЕСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЇ (ДО 180-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

О.В. Корзун¹, В.А. Вергунов², Д.Ю. Корзун³

¹доктор історичних наук

²доктор сільськогосподарських наук, доктор історичних наук, академік НААН

³кандидат історичних наук

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН

вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03127, Україна

e-mail: ¹elkorzun365@gmail.com, ²dnsgb_uan@ukr.net, ³dmkorzun365@gmail.com

ORCID: ¹0000-0001-8532-9232, ²0000-0002-5476-4845, ³0000-0002-5382-0438

Надійшла 1.09.2022

Мета. Провести науково-історичний аналіз життєвого і творчого шляхів Я.Й. Немеца, узагальнити його творчі здобутки з окремих питань садівничої справи, педагогічної науки, організації освітнього та дослідницького процесів на українських теренах. **Методи.** Загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція та дедукція), історичні (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, персоніфікації, біографічний). **Результати.** Установлено причини еміграції Я.Й. Немеца до Російської імперії. Визначено основні етапи життєвої і творчої долі діяча. Доведено, що Я.Й. Німець сприяв становленню та розвитку провідних закладів середньої освіти на українських землях ХІХ ст. — Одеського, Рівненського та Вінницького реальних училищ. Був визнаним педагогом-методистом, автором посібників із навчання основ малювання та креслення для середніх навчальних закладів, що сприяло подальшому розвитку педагогічної думки в Україні. Я.Й. Німець здійснив експедицію на північноамериканський континент з метою вивчення промислового садівництва та опублікував першу в Російській імперії монографію, присвячену цій темі, створивши наукову основу для подальшого вивчення галузі. **Висновки.** Я.Й. Німець, чех за походженням, доклав чимало зусиль для розбудови соціокультурного простору України другої половини ХІХ ст., працюючи як педагог, організатор освітнього процесу, науковець і громадський діяч. Упродовж 33-х років він трудився на освітній ниві, удосконалюючи педагогічний процес, налагоджуючи матеріально-технічне оснащення навчальних закладів. Я.Й. Німець був одним із організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні у ХІХ ст., заклавши власний помологіч-

ний сад. Він є автором першого в Російській імперії аналізу садівничої галузі США та Канади. Тісні контакти Я.Й. Немеца з чеськими фахівцями сприяли інтеграції вітчизняних спеціалістів у європейський науковий простір.

Ключові слова: сільськогосподарська дослідна справа, садівництво, плідівництво, чехи в Україні, Північна Америка, реальне училище.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202210-09>

Переосмислення минулого для українського суспільства нині стало не лише завданням академічних учених, а й нагальною потребою для подальшої трансформації України. Активна інтеграція з європейськими країнами стимулює до пошуку спільних точок взаємодії в історичному минулому, що дає змогу краще зрозуміти причини (не) порозуміння в сьгоднішніх реаліях, розроблення стратегії подальшої ефективної комунікації. З іншого боку, сформована впродовж багатьох століть постколоніальна травма українського соціуму, яка відзначається відчуттям культурної, ментальної вторинності, інфантильності, неспроможності творити «високу» культуру, науку та насаджує віктимну позицію в оцінці свого культурного внеску, потребує в умовах, коли Україна вибудовує стратегії міжкультурних і міждержавних взаємин, пропрацювання цього постколоніального досвіду. Це потребує особливої уваги до вивчення історичних постатей, які в силу свого етнічного походження були на межі різних культурних середовищ, творячи унікальний міжкультурний простір, що формує неповторну, строкату самобутність українського суспільства.

Ярослав (Павло) Немец, маючи чеське етнічне походження, присвятив усе своє свідоме життя розбудові українських земель, доклавши чимало зусиль до створення інноваційних аграрних ідей і технологій, методик педагогічної роботи, організації освітнього процесу України в другій половині XIX ст. На жаль, на довгі роки за різних причин його ім'я випало з історичної пам'яті чеського і українського народів. Повернення цієї непересічної постаті на почесний п'єдестал пошани розпочалося лише трохи більше 10-ти років тому і нині ми стверджуємо, що в певних наукових і громадських колах України і Чеської Республіки

Ярослав Немец став знаковою постаттю для подальшої українсько-чеської співпраці. Завдячуючи зусиллям наукового колективу ННСГБ НААН, цього року на честь 180-ї річниці від дня народження Я.Й. Немеца його ім'я було вперше внесено до переліку видатних імен, ювілеї яких відзначають на державному рівні [1].

Уперше окремі аспекти життєвої і творчої долі Ярослава Немеца, його внесок у вітчизняну наукову думку розкрито в публікаціях [2–4]. Прагнення віддати належне вченому до 180-річчя від дня його народження спонукає до переосмислення ролі цієї непересічної особистості в розбудові українського інтелектуального та соціокультурного простору другої половини XIX ст.

Мета досліджень — науково-історичний аналіз життєвого і творчого шляху Я.Й. Немеца, узагальнення його творчих здобутків з окремих питань садівничої справи, педагогічної науки, організації освітнього та дослідницького процесів на українських теренах.

Методи досліджень. В основу дослідження покладено застосування історичного пізнання: об'єктивності, системності, наступності, комплексності, багатофакторності. Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, індукцію та дедукцію на різних рівнях) і спеціальні історичні методи дослідження (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, персоніфікації, біографічний). Критичний аналіз різнопланових джерел дав змогу реконструювати наукову біографію Я.Й. Немеца. Ключовим методологічним інструментом були принципи реконструкції інтелектуальної біографії, що містить персональний, професійний, бібліографічний та ситуаційний рівні.

Результати досліджень. Ярослав (Павло) Йосипович Немец (Jaroslav (Pavel) Němec) народився 2 жовтня 1842 р. у Празі

в родині Йосифа Немеца, громадського активіста, поборника відродження чеської культури, та Божени Немцовой, чеської письменниці. Родинна атмосфера заклала підвалини світогляду Ярослава, який був четвертою, наймолодшою дитиною в сім'ї. Аналіз кореспонденції цих відомих людей, яка частково опрацьована й побачила світ багатотомним виданням, дає можливість детально реконструювати окремі епізоди з життя Я.Й. Немеца, етапи становлення його як особистості [5]. Досліджуючи ранній етап його життя, для нас важливо визначити мотиви його переїзду до України та перші кроки на шляху до помілогічних досліджень.

Активна громадянська позиція батька та постійне переслідування його за політичні погляди владними органами руйнувало його кар'єру чиновника. Це спричиняло постійні фінансові труднощі в родині. З раннього віку Ярослав займався живописом, графікою, тому вибір професії за вказівкою матері був визначеним. Він став студентом Празької академії живопису, але мріяв студіювати академічний живопис у Мюнхені в Королівській Баварській Академії образотворчих мистецтв. Завдяки фінансовій підтримці меценатів творчості його матері в травні 1860 р. у віці 17 років він поїхав до Мюнхена [6]. Такі мрії молодого людини були цілком зрозумілими, адже це місто мало статус центральноєвропейського арт-центру, який став своєрідним магнітом для європейських художників завдяки талановитим вчителям, колекції старовинних творів мистецтва та поширенню сучасного мистецтва. Однак попри те, що навчання в Академії було безкоштовним для іноземних студентів, умови вступу були складними, крім того, кожен із викладачів особисто підбирав учнів у свій клас, що потребувало особистих контактів, яких молодий митець не мав. Уже на першому етапі Ярослав Немец відчув певні розчарування щодо власної реалізації як академічного митця, що поглибилися й через хронічну нестачу фінансів. Саме тоді він фокусував свою увагу на фотографії як новому сучасному виді мистецтва, який може не лише задовольнити естетичні потреби, а й забезпечити неабияку фінансову стабільність, що дасть

зможу продовжити власну кар'єру й допомогти матері в її літературній діяльності. Після річного перебування в Мюнхені, сповненого важких побутових проблем і нових вражень від спілкування з артистичною бжемою цього мистецького центру, Ярослав Немец повернувся до Праги, де почав працювати ретушером в одній із найперших фотомайстерень міста — «Фотографії братів Вінтер» («Photographie von Gebrüder Winter»). Тяжючи до свободи в творчості та прагнучи бути фінансово незалежним від родини, він вирушив до курортного міста Карлови Вари, де працював приватним фотографом і поступово входив до кола заможних відпочивальників із Російської імперії. Азарт спробувати відкрити свою справу на території цієї країни спонукав його в 1863 р. до подорожі південними українськими землями [7].

Восени 1863 р. він прибув до Одеси, відвідав Херсон, подорожував містечками та селами вздовж узбережжя Азовського моря. Через рік Я. Немец уже мешкав у Мелітополі та відвідував німецькі колонії в регіоні, де мав теплий прийом. Саме тоді в нього виникла ідея пов'язати своє життя із українськими землями. Південь України з її багатими земельними ресурсами, сприятливими кліматичними умовами, заможними поселеннями та тісними контактами з місцевим істеблїшментом, які почали вибудовуватися в молодій людини, вселяли надію на успіх, справляли враження «клондайку можливостей». Такі настрої були типовими для чеського люду в 60-х роках ХІХ ст. Цьому сприяла й офіційна політика Російської імперії, яка заохочувала новоприбулих емігрантів до заселення південно-українських земель низькою пільгою у податках і повинностях. Обговорювалося питання щодо надання російського підданства без поліційних свідочств про лояльність, п'ятирічного цензу проживання, довічного звільнення від рекрутської повинності, яке було остаточно вирішеним у 1870 р. [8]. Проте забороняли продаж земель полякам-католикам згідно із законами 1864–1865 рр. Чехів приваблювала відносна близькість до батьківщини, певна культурна та звичаєва спорідненість.

Саме в цей час формувалася особиста зацікавленість Ярослава Немеца садівничою

та парковою справами. Подорожі Кримом, захват від розкоші дворянських садиб спонукали його до починань у вивченні назв плодкових, декоративних та ягідних рослин, їх сортів. Спочатку ці знання адресувалися старшому братові Карлу Немецу (1839–1901), який у ці роки вже працював садівником у багатьох родинних маєтках («Klamovka» графа Клам-Галласа, «Santoška» лицарського роду Друбеків). Він надсилав братові замальовки рослин, їх описи, насіння. І такі починання, як показує аналіз життєвого шляху Я.Й. Немеца, переросли з випадкового захоплення в хобі, згодом у науковий інтерес. Важливо зазначити, що інтеграція молодого митця в нове соціокультурне середовище відбувалася швидко. У листах із цієї подорожі до батька він зазначав, що почав навіть забувати чеську мову, його тексти були переповненими русизмами [7]. Він це самоусвідомив ще на початку свого перебування в іншій країні і тому до кінця свого життя підтримував тісний зв'язок із рідною культурою, мовними традиціями, самоідентифікуючи себе чехом попри прийняття православ'я, зміну імені (додав по-батькові — Йосипович) тощо. Хоча перший біограф Я.Й. Немеца, його друг та відомий дослідник і популяризатор наукових знань в агрономії, князь А.Є. Гагарін у некролозі вченого не забув згадати імперське кліше, характеризуючи покійного як «вірного сина нової вітчизни» [9].

Чверть століття Ярослав Немец присвятив місту Одесі, з яким пов'язане його становлення як педагога та освітянина. Приватне вчителювання (1865–1870), робота на посадах вчителя чистописання в Одеській суспільній Маріїнській гімназії (1870–1874), малювання та креслення в Одеському реальному училищі (1874–1889) свідчить про його професійне зростання [10]. У цей час він формується як зразковий методист, розробляючи посібники для викладання основ малювання та креслення. Його методичні праці «Перспективне малювання геометричних форм» (1876) та «Школа елементарного малювання» (1881) на довгий час стали базовими підручниками з цих дисциплін у середніх навчальних закладах Російської імперії. Саме він відкрив таланти своїх учнів, які в майбутньому стали

відомими художниками (М.І. Кравченко, Є.Й. Буковецький, Є.І Столиця) та архітекторами (С. Городецький, І.Ф. Яценко) [11].

Організаторські здібності, ініціативність, творчий підхід до справи дали можливість Ярославу Немецу реалізувати себе і як організатора навчального процесу. У 1881 р. він отримав пропозицію зайняти посаду інспектора Одеського реального училища, а згодом його призначили виконувачем обов'язків директора цього училища [12]. Така посада потребувала лояльності до влади, вміння працювати з учнівським і педагогічним колективами й нарощувати матеріально-технічну базу закладу. Якщо в Одеському реальному училищі це була лише тимчасова можливість (на період хвороби директора), то в 1889 р. випала нагода стати повноправним очільником одного з найстаріших навчальних закладів імперії — Рівненського реального училища. Призначення на посаду директора саме цього навчального закладу було певним випробуванням, адже чинна влада вважала його одним з осередків опозиційного польського руху і тому поставила перед адміністрацією завдання щодо організації повного контролю за студентським життям. За архівними документами, Я.Й. Немец був залучений до постійних поліцейних розслідувань і перевірок учнів на предмет благонадійності, пошуків постачальників польської літератури та літератури забороненого змісту. Однак оскільки гучних справ і викриттів за період його роботи на цій посаді не було, можна припустити, що особливої старанності він у цьому питанні не проявляв [13]. Натомість він зосередив увагу на інших організаційних завданнях. Початок головування Я.Й. Немеца припав на час приїзду імператора Олександра III до м. Рівного на чергові військові маневри. Керівництвом ставилося завдання — переобладнати класні кімнати навчального закладу в тимчасові апартаменти для імператора та його родини. Успішна співпраця з архітектором Київського навчального округу М.І. Чекмарьовим допомогла Я.Й. Немецу в найкоротші терміни організувати прийом, що було відзначено цінними подарунками та фінансовими субсидіями для потреб училища [14]. Це дало змогу

в найкоротші терміни реконструювати головний корпус, виконати ремонтні роботи в оранжереї, переобладнати приміщення лабораторії під квартири для вчителів. Крім того, було виділено кошти на позолочення іконостасу церкви училища [15]. Цей організаторський успіх було відзначено керівництвом — вже наступного року його перевели до м. Вінниці для організації першого середнього навчального закладу в цьому повітовому місті [16].

Про це Я.Й. Немец мріяв багато років і згідно з архівними даними в своїх клопотаннях про переведення, які подавав перебуваючи ще в Одесі, він наводив дані про наявність у власності його дружини успадкованого маєтку в м. Вінниці. Йому імпонувало це повітове затишне та охайне місто, тут він планував зайнятися помілогічною діяльністю, про що мріяв упродовж багатьох років.

Вінницький період життя (1890–1898) вважаємо найпродуктивнішим етапом творчої долі вченого. У цей час він не лише займався облаштуванням і розбудовою навчального закладу, а й формував його науково-педагогічний колектив. Завдяки його організаторським зусиллям Вінницьке реальне училище стало справжнім освітнім, науковим і культурним центром Подільської губернії. Я.Й. Немецу вдалося згуртувати інтелектуально потужний колектив. У стінах цього закладу сформувалися відомі згодом політичні і громадські діячі — М. Оводов, В. Коренев. За його головування за кошти мецената до головного корпусу було добудовано ще одне крило з навчальними кімнатами, окремих 2-поверховий будинок для квартир адміністрації та викладачів. В училищі було облаштовано фізичний і математичний кабінети, зразкову гімнастичну залу, столярну та слюсарну майстерні і навіть небували для тих часів опалювальні вбиральні, які мали запобігти збільшенню захворюваності студентів у холодну пору року. У 1904 р. було освячено домову церкву, іконостас якої виготовила майстерня О. Мурашка. Ярослав Йосипович продовжував викладати малювання та креслення, ініціював створення висококласної художньої студії. Спочатку курс викладання в училищі був розрахований на 6 років, однак,

за клопотаннями Я.Й. Немеца вже після його смерті в 1899 р. було відкрито ще додатковий 7-й клас, в якому учнів готували до вступу в технічні вузи. Своє захоплення помілогічною наукою Я.Й. Немец намагався прищепити й учням училища, тому тут було закладено показовий сад, метеорологічну станцію [4].

Уся дослідна робота була сконцентрована на базі власного саду біля його приватного будинку, який налічував сотні сортів яблуні, груші, вишні та інших ягідних культур. Особливою гордістю вченого була колекція американських сортів плодкових культур, які лише входили в обіг серед садівників Російської імперії. Своїм особистим досягненням учений вважав створення авторських сортів (Мадам Немец, Захоплення Богемії, Абондандт, Раннє Ріверса, Айвенго, Знайда Гогензатема). Авторську колекцію сортів він уперше представив на Міжнародній Виставці Плодівництва (1894, Санкт-Петербург), де його було нагороджено срібною медаллю за досягнення в акліматизації плодкових дерев.

У своєму дослідному саду Ярослав Немец удосконалив методи ягідного виноробства, за що отримав відзнаки від найавторитетнішої серед садівників громадської організації Російської імперії, Імператорського Російського Товариства Плодівництва «За виведення сортів ягідних культур та їх переробку»: диплом золотого зразка за нові сорти агрусу, виведені з насіння, а за ягідні вина — велику срібну медаль [17].

Я.Й. Немецем було розроблено власний метод повернення до життя підсушених живців [18], яким користуються ще й досі вітчизняні садівники [19]. Він досліджував деякі сорти плодкових дерев щодо їх подальшого промислового застосування на українських землях і в умовах північних широт. Результати своїх досліджень учений друкував на сторінках галузевих видань «Плодоводство» та «Вестник садоводства, плододства и огородничества». Ярослав Йосипович проводив дослідні з акліматизацією нових для подільського регіону рослин, отриманих із різних куточків світу від видатних помілогів, з якими він листувався. Цьому, безперечно, сприяли творчі та родинні контакти з братом Карлом Немецем,

який на той час став знаним в Європі фахівцем із садівничої справи. Він довгий час був викладачем, а з 1896 р. став директором Помологічного інституту в Трої поблизу м. Праги, що був третьою з найстаріших центральноєвропейських садівничих шкіл (після Ройтлінгена в Німеччині та Клостернойбурга в Австрії). Завдяки контактам брата Ярослав Йосипович мав тісні професійні зв'язки з відомим чеським селекціонером Й.Е. Прохе (1822–1908). Обмін селекційним матеріалом дав змогу останньому культивувати в своєму дослідному саду сорти, передані Я.Й. Немецем та, удосконаливши їх, створити свої. Донині в Помологічному дендраріумі Пругоницького ботанічного саду, що входить до складу дослідної мережі Інституту ботаніки Академії наук Чеської Республіки, зберігаються сорти під назвою «Ярослав Немец», «Божена Немцова» та інші, історія яких ще потребує детального вивчення [20].

В історію аграрної науки Я.Й. Немец увійшов як автор першого в Російській імперії масштабного аналізу садівничої галузі США та Канади. Його монографія «Промислове плідівництво Північної Америки» [21], яка була результатом 3-місячної експедиції до північноамериканського континенту, двічі перевидавалася ще за життя автора (1898, 1899) й була відзначена численними нагородами серед громадських галузевих об'єднань. У своїй праці (400 с. і 233 авторські малюнки) він описав плоди та городні культури, які культивувалися в промислових обсягах на північноамериканському континенті. Автор досліджував освітні та науково-дослідні установи із садівництва, громадські об'єднання, державні органи, галузеві друковані видання та виставки. Значну увагу він присвятив профільним торговельно-садовим закладам, розплідникам і насінним господарствам. Окремо було розглянуто проблеми організації збору, пакування, продажу плодів, виробництва плодівих консервів. Детально підготовлена праця вражала сучасників не лише глибиною спеціальних галузевих знань, а й масштабністю узагальнень та аналізом економічних процесів у сільському господарстві Сполучених Штатів Америки в порівнянні з Російською імперією. Згідно з визначенням автора [22],

відомого в ті часи фахівця з промислового садівництва, навіть західна профільна література не мала аналогів подібного рівня з цієї тематики. Ця книга стала дороговказом для багатьох науковців щодо аналізу плідівництва інших країн і регіонів. Так, Л.П. Симиренко у своїй роботі [23] наслідував творчий підхід щодо аналізу галузі.

Значні зусилля Я. Й. Немец концентрував і в просвітницькій діяльності, активно долучившись до ведення рубрики «Листи в редакцію», де надавав практичні поради садівникам, дискутував із фахівцями з питань, пов'язаних із помологічними дослідженнями. Тому серед сучасників його ім'я було дуже відомим. Особливо співпрацював учений з А.Є. Гагаріним, меценатом, громадським діячем та організатором сільськогосподарської дослідної справи в Україні. Якщо останній був певним провідником Я.Й. Немеца у фахових колах Російської імперії, оскільки саме за його сприяння вчений отримав державний грант на експедицію до США та Канади, то Ярослав Йосипович сприяв налагодженню тісних контактів А.Є. Гагаріна з чеськими та австрійськими професіоналами. Саме він познайомив Й.Є. Прохе з князем А.Є. Гагаріним, що дало змогу чеським селекціонерам представляти свої досягнення на галузевих виставках в Російській імперії, обмінюватися селекційним матеріалом, студіюватися молодим науковцям в кращих західноєвропейських науково-дослідних інституціях. На честь такої співпраці один зі своїх авторських сортів яблуни Й.Є. Прохе назвав ім'ям князя — Гагаріно [20].

Вже після смерті Я.Й. Немеца А.Є. Гагарін впроваджував у життя задуми покійного щодо організації громадського об'єднання зі сприяння розвитку плідівничої галузі, що втілювалося в створення відділення садівництва при Подільському товаристві сільського господарства та організацію школи садівників для потреб Подільської губернії. У 1902 р. було відкрито Гуменську практичну нижчу школу садівництва і сільського господарства. На основі висновків Ярослава Немеца в 1908 р. було розроблено перший проєкт помологічної станції в Подільській губернії. Лише в 1923 р. на території краю було закладено плодівий розсадник (с. Медвеже Вушко). Однак ідею

спеціалізованої науково-дослідної установи для потреб регіону втілено в життя аж у 1969 р., коли було відкрито Подільську дослідну станцію садівництва, що входить до мережі Інституту садівництва НААН [2].

Помер Я.Й. Немец 18 листопада 1898 р. на 56-му році життя, гостюючи в рідних у Празі. Похований на Вишеградському кладовищі в склепі поряд з могилою матері. Це певною мірою пояснює, чому жодних поминальних заходів не було організовано в м. Вінниці в стінах Вінницького реального училища і не було жодних публікацій

у місцевій пресі. Це породило більш ніж столітнє забуття на регіональному рівні. Натомість у фахових колах завдяки ініційованому А.Є. Гагаріним дню пам'яті та надрукованому в журналі «Плодоводство» некролога пам'ять про Я.Й. Немеца було збережено [9]. Однак фактичне повернення цієї історичної постаті із забуття, визнання його внеску в розвиток української помологічної науки, вітчизняної педагогічної думки, організації освітнього процесу в Україні відбулося лише в останньому десятиріччі.

Висновки

Ярослав Йосипович Немец, чех за походженням, доклав чимало зусиль для розбудови соціокультурного простору України другої половини XIX ст., працюючи як педагог, організатор освітнього процесу, науковець і громадський діяч. Він підготував посібники для викладання основ малювання та креслення, які довгий час були базовими підручниками із цих дисциплін у середніх навчальних закладах Російської імперії. Упродовж 33-х років він працював на освітній ниві Одеси, Рівного, Вінниці, удосконалюючи педагогічний процес, налагоджуючи матеріально-технічне оснащення навчальних закладів.

Я.Й. Немец був одним з організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні в XIX ст. Заклавши власний помологічний сад, він проводив досліді з акліматизацією, створенням нових сортів плодкових та ягідних культур. Він є автором першого в Російській імперії масштабного аналізу садівничої галузі США та Канади. Його активна популяризаторська діяльність, яку він проводив на сторінках галузевої періодики, допомагала поширенню наукових знань з агрономії на українських землях. Тісні контакти Я.Й. Немеца з чеськими фахівцями садівничої справи сприяли інтеграції вітчизняних фахівців у європейський науковий простір.

Korzun O.¹, Verhunov V.², Korzun D.³

National Scientific Agricultural Library of NAAS, 10 Heroiv Oborony Str., Kyiv, Ukraine, 03127, e-mail: ¹elkorzun365@gmail.com, ²dnsgb_uaan@ukr.net, ³dmarkorzun365@gmail.com; ORCID: ¹0000-0001-8532-92321, ²0000-0002-5476-4845, ³0000-0002-5382-04383

Yaroslav (Pavlo) Nemets: pomologist and educator — forgotten pages of Czech-Ukrainian history (to the 180th anniversary of birth)

Goal. To conduct a scientific-historical analysis of the life and creative ways of Ya.Y. Nemets, to generalize his creative achievements on certain issues of horticulture, pedagogical science, and organization of educational and research processes on the Ukrainian territory. **Methods.** General scientific (analysis, synthesis, induction, and deduction), historical (problem-chronological, comparative-historical, personification, biographical). **Results.** The reasons were established for the

emigration of Ya.Y. Nemets to the Russian Empire. The main stages of his life and creative destiny were determined. It is proved that Ya.Y. Nemets contributed to the establishment and development of leading institutions of secondary education in the Ukrainian lands in the 19th century — Odesa, Rivne, and Vinnytsia real schools. He was a recognized method teacher, and the author of manuals for teaching the basics of drawing and drawing for secondary schools, which contributed to the further development of pedagogical thought in Ukraine. Ya.Y. Nemets made an expedition to the North American continent to study industrial horticulture and published the first monograph on this topic in the Russian Empire, creating a scientific basis for further study of the field. **Conclusions.** Ya.Y. Nemets, a Czech by origin, made a lot of efforts to develop the socio-cultural space of Ukraine in the second half of the 19th century, working as a teacher, organizer of the educational process, scientist, and

public figure. For 33 years, he worked in the educational field, improving the pedagogical process, and adjusting the material and technical equipment of educational institutions. Ya.Y. Nemets was one of the organizers of agricultural research in Ukraine in the 19th century, having established his pomological garden. He is the author of the first in the Russian Empire analysis of the horticultural industry of the

USA and Canada. Close contacts of Ya.Y. Nemets and Czech specialists contributed to the integration of domestic specialists into the European scientific space.

Key words: *agricultural research, horticulture, fruit growing, Czechs in Ukraine, North America, real school.*

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovnisnyk202210-09>

Бібліографія

1. *Постанова* Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-IX#Text>
2. Корзун О.В. Історія сільськогосподарської дослідної справи на Поділлі (кінець XIX–початок XX ст.). УААН, ДНСГБ; відпов. ред. В.А. Вергунов. Вінниця, 2011. 248 с. (історико-біографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 51).
3. Корзун О. Помологія як хобі: (Я.Й. Немец — видатний освітянин та помілог Поділля). Національна сільськогосподарська бібліографія як складова програми інформатизації аграрної галузі України: *матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф.* Київ, 2009. С. 157–166.
4. Корзун О.В. Внесок Ярослава Немеца (1842–1898) у розвиток дослідництва в галузі садівництва на українських землях (до 120-річчя з дня смерті). *Історія науки і біографістика*. 2018. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2018_3_24
5. Němcová Božena. Korespondence, I–IV. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003–2007.
6. Prah R. Umělectví a bída u Jaroslava Němce. Božena Němcová — jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu. Adam R. (ed.). Praha: UK FF, 2007. S. 41–49.
7. Kokešová H. Korespondence rodiny Boženy Němcové. Božena Němcová: život – dílo – doba. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 7–8 září 2005 v Muzeu Boženy Němcové. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové, 2006. S. 85–94.
8. Курінна М. Формування чеських поселень на Півдні України: чехи Північного Приазов'я (60-ті роки XIX ст. — початок XX ст.) *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 5. С. 65–72.
9. Гагарин А. День памяти Ярослава Осиповича Немеца. Некролог. *Плодоводство*. 1899. № 1. С. 42–47.
10. *Формулярний список* про службу виконуючого обов'язки інспектора Одеського реального училища Ярослава Йосиповича Немеца. 12 серпня 1886 р. Державний архів Одеської області. Ф. 42. Оп. 35. Спр. 307. Арк. 159–163 зв.
11. Корзун О.В., Корзун Д.Ю. Я.Й.Немец (1842–1898) — видатний науковий, освітній та громадський діяч України (до 180-річчя з дня народження). *Історія освіти, науки і техніки в Україні*: матеріали XVII Всеукраїнської конференції молодих учених та спец., присвяченої 180-річчю від дня народження Анастасія Єгоровича Зайкевича (1842–1931). Київ, 19–20 травня 2022 р. С. 76–79.
12. *Формулярний список* Ярослава Йосиповича Немеца від 29 листопада 1889 р. Центральний Державний Історичний Архів України у м. Києві (далі ЦДІАК України). Ф. 707. Оп. 62 (1889). Спр. 117. Арк. 61–68.
13. *Лист* Я.Й. Немеца попечителю Київського навчального округу від 17 січня 1890 р. *Державний архів Рівненської області*. Ф. 215. Оп. 2. Спр. 14. С. 5–8.
14. *Высочайшие награды. Циркуляр по управлению Киевским учебным округом*. 1890. № 9. С. 244–245.
15. Кожушко Н. Сторінки історії Рівненської чоловічої гімназії (училища). Архітектори. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. 2015. Вип. XIII. Ч. 2. С. 19–24.
16. *О перемещении* директора Ровенского реального училища статского советника Немеца. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 55. Спр. 98. 9 арк.
17. *Описание* Международной выставки плодоводства, огородничества, виноделия и других специальных культур в С.-Петербурге 1894 года, устроенной Российским обществом плодоводства. Российское об-во плодоводства. Санкт-Петербург, 1896. 772 с.
18. А. Г. Способ Я.О. Немеца оживлять черенки. *Хозяйство*. 1907. № 28. С. 12–72.
19. Яропуд В. Розкажу про сади на одній паралелі з Парижем: Історія подільського садівництва. Вінниця, 2002. 124 с.
20. Polesný V. Pomologické arboretum. URL: <http://www.ibotky.cz/clanky/pomologicke-arboretum/59-pomologicke-arboretum.html>
21. *Немец* Я. Промышленное плодоводство в Северной Америке. Санкт-Петербург, 1898. 388 с.
22. *Кучинов Н.* [Рецензия] на кн.: Немец Я. Промышленное плодоводство в Северной Америке. Санкт-Петербург, 1898. 388 с. *Плодоводство*. 1898. № 12. С. 1021–1026.
23. *Симиренко Л. П.* Крымское промышленное плодоводство. Москва, 1912. 746 с.